

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС І ГУМАНІСТИЧНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У СИСТЕМІ ОСВІТИ

Анотація. У статті йдеться про гуманістичну спрямованість болонських реформ у справі виховання молодшої особистості. Розглядаються проблеми, які має вирішити сучасна українська і західноєвропейська вища школа для успішного розвитку особистості.

Ключові слова: розвиток особистості, гуманістична спрямованість, академічні цінності, пріоритет морального начала, гуманітарна підготовка.

Аннотация. В статье идет речь о гуманистической направленности болонских преобразований в деле воспитания молодой личности. Рассматриваются проблемы, которые предстоит решить современной украинской и западноевропейской высшей школе для успешного развития личности.

Ключевые слова: развитие личности, гуманистическая направленность, академические ценности, приоритет морального начала, гуманитарная подготовка.

Annotation. The article focuses on humanistic direction of the Bologna Declaration transformations in the education of the young personality. The problems of the successful development of students which are to be solved by Ukrainian and West European higher education are also examined.

Відомо, що гуманістична спрямованість Болонського процесу має щонайменше три аспекти: соціальний вимір; студентоцентристська орієнтація вищої школи; морально-етичний імператив, що його ставить сучасність перед вищими навчальними закладами. Моральні, етичні й культурні аспекти гуманістичного простору європейської вищої освіти і Болонських реформ обговорювалися в тій чи іншій мірі на багатьох офіційних семінарах і конференціях, де їх учасники заявили на повний голос про необхідність «сприяти розвитку у студентів критичного мислення й активної громадянськості», «вихованню високоморальних громадян, відданих справі миру, захисту прав людини і цінностям демократії» [4, с. 42].

Проблеми етики стосовно викладання і виконання наукових досліджень були предметом колективного обговорення на Міжнародній конференції з етичних і моральних принципів у вищій освіті й науці, організованій 2004 року Європейським центром ЮНЕСКО. Питання культурної спадщини у поєднанні з академічними цінностями та її значення для гуманістичного виховання особистості розглядалися на болонському семінарі у Ватікані весною 2006 року. З тих заходів, що проведені недавно, у 2009 році, варто назвати два: Конференцію 46 європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, 28-29 квітня у Левені («Болонський процес 2020-європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі») ІВсесвітню конференцію («Нова динаміка вищої освіти і наукових досліджень для зміни і розвитку суспільства»), яка відбулася з 5 по 8 липня 2009 року у штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі.

В опублікованих матеріалах названих вище, а також інших, болонських форумів йдеться про теми, які останніми роками не обговорювалися на сторінках західноєвропейських та українських видань: «етичний і моральний вимір вищої

освіти», «високі моральні принципи у викладанні й навчанні», «академічна чесність», «захист базових академічних й етичних цінностей», «інтелектуальна і моральна єдність» та ін.

Організатори Болонських перетворень ще у Празькому комюніке 2001 року висловили ідею про вищу освіту як про суспільне благо і відповідальність за неї суспільства. Ця важлива характеристика соціального виміру вищої освіти рішуче протистоїть її неоліберальному тлумаченню як предмета споживання. На міжнародному семінарі «Відповідальність суспільства за вищу освіту й наукові дослідження» у Страсбурзі 2004 року деякі його організатори настійно рекомендували трактувати вищу освіту як сферу стратегічного вкладу капіталу. Навіть у соціально орієнтованій Європі нині все голосніше заявляє про себе маркетинговий підхід. З цього приводу польський експерт професор Марек Квік говорить, по-перше, про посилення в європейських університетах менеджеризму і конкуренції, що зумовлено браком державного фінансування, і, по-друге, про той виклик, який кидають традиційним університетським цінностям академічний капіталізм й академічне підприємництво [1, с. 120].

У цьому аспекті слід назвати актуальний імператив, висловлений Папою Іоаном Павлом II у прикінцевій доповіді на Ватиканському семінарі (2006 р.): «Ми повинні бути переконані у пріоритеті морального начала над технічним, у первісності людини в порівнянні з речами... Тільки знання у поєднанні з сумлінням можуть служити для блага людської особистості. Люди науки будуть справжніми провідниками гуманізму, лише якщо вони збережуть почуття переваги людської особистості над світом» [2, с. 31].

Чи не найбільш повно гуманістична спрямованість болонських симпозіумів виражена у Бухарестській декларації (2005 р.), яка проголосила 17 принципів у галузі моралі, етики і культури вищої школи. Назвемо деякі з них [3, с. 122-123].

- Високі моральні принципи у процесі викладання і навчання: чесність, справедливість, відповідальність; взаємна довіра між усіма членами академічного співтовариства; справедливість у викладанні і оцінюванні має ґрунтуватися на прозорих, передбачуваних і об'єктивних критеріях; вільний обмін ідеями і свобода висловлювання.

- Академічний дух, культура і співдружність: повага людської гідності, активна громадянська позиція, відсутність дискримінації; вищі навчальні заклади несуть відповідальність перед суспільством за послідовне забезпечення вищої освіти як суспільного блага; недостатнє державне фінансування може завдати шкоди вищій освіті як суспільному благові.

- Академічна чесність і соціальна відповідальність наукових досліджень: моральна чесність, відповідальність у виконанні дослідницької роботи, використання етичних стандартів; неприйняття поверховості, беззмисловності, корупції і безвідповідальності; інтелектуальна і моральна єдність, побудована на культурних цінностях.

- Демократія й етика в управлінні вищими навчальними закладами: керівники ВНЗ в умовах підприємницької діяльності повинні створювати сприятливі умови не тільки для цієї діяльності, а й для захисту базових академічних та етичних цінностей; викладачі й студенти беруть участь в ухвалі рішень, ректори покликані бути відповідальними за моральне лідерство.

Як видно з викладеного вище, проблема розвитку особистості в освітніх системах сьогодні є актуальною. Слід подивитися на молоду особистість, з якою вищим навчальним закладам доводиться щодня мати справу.

Оскільки в українському моніторингу вищої освіти відсутні загальнодержавні матеріали щодо вивчення розвитку студентської особистості під кутом

зору Болонської декларації, є резон звернутися до результатів, які виявило виконання міжвузівської програми «Студентство Росії» (2004-2008 рр.). Ця програма констатує: формується новий тип особистості, орієнтований на індивідуалізм, пріоритет приватного інтересу, розрахунок на свої сили, на цінність капіталу. Формується людина з «ринковим характером». Відомий психоаналітик Еріх Фромм доводить, що людина з «ринковим характером» забуває високі моральні принципи й цінності, як тільки мова заходить про великі гроші. Така людина, продовжує Е. Фромм, розглядає свої сили і здібності як товар, розрахований для продажу. Людина з «ринковим характером» втрачає почуття ідентифікації, властиве здоровій особистості, його заступає почуття приниженої конформістської особистості [6, с. 68]. Російські засоби масової інформації того часу (2003 р.) зіставили названу програму з тезисом, який проголосив тоді перший президент Росії Б. М. Єльцин: «Прагніть стати багатими і піклуйтеся про власний добробут, тоді все суспільство стане багатим, і всі будуть жити добре». Проте видатний російський вчений сучасності, лауреат Нобелівської премії Ж. І. Алфьоров відповів на цей заклик президента зовсім інакше: «Якщо кожен буде піклуватися лише про себе, то це вийде, скоріше всього, за рахунок інших, тобто він просто почне красти» [5, с. 20].

Результати соціологічного дослідження яскраво підтверджують думку академіка Ж. І. Алфьорова:

- майже кожен шостий з молодих людей вважає нормальним «взяти силою те, що йому хочеться»;
- лише одна молода людина з десяти готова беззастережно скоритися вимогам закону;
- принцип «не кради» сповідують лише 5-6 % молодих людей;
- лише 20 % опитаних молодих людей намагаються віддати перевагу турботам колективу, 55 % з них піклуються про власний добробут.

У цьому соціологічному дослідженні чітко виявляється не тільки дефіцит традиційних якостей української і російської культури; це також результат відмови з початку 90-х рр. ХХ ст. від виховання під лозунгом, що молодим нібито властиві крайності, що старше покоління завжди скаржилось на молодь. При цьому прихильники відмови від виховання нерідко посилалися на давньогрецького філософа Сократа, який наприкінці V ст. до н.е. сказав: «Наша молодь любить розкіш, вона погано вихована».

На жаль, майже два десятиріччя українська вища школа дотримувалася цього принципу відмови від виховання. Як наслідок це спричинило те, що в галузі економіки Україна щодо валового продукту на душу населення опустилася на рівень США 1898 року, витрати на одного науковця в нашій державі сьогодні у 40 разів менші, ніж у європейських країнах.

Україна тепер намагається знайти оптимальні шляхи розвитку вищої освіти, подолати системну кризу, яка, природно, охоплює і освіту, і виховання, і науку. Щоб виконати болонські рекомендації в галузі виховання, вищі навчальні заклади повинні критично розглянути, може навіть на державному рівні, проблеми і недоліки в освітньо-виховній справі, щоб усунути їх і виховати в молодих людях почуття любові до Батьківщини, почуття обов'язку перед країною, суспільством, сумлінне ставлення до праці, професійний обов'язок, почуття дружби і поваги. Завданням ВНЗ є необхідність не допустити формування у майбутніх фахівців «ринкового характеру». Звичайно, це нелегка справа. Для досягнення цієї мети треба змінити образ України в очах молоді, бо сьогодні вона бачить її обкраде-

ною, згнєбленою, бідною, такою, що з неї продовжується «відплив умів». Як каже народна мудрість, на витоптаному місці на виросте любов до свого народу, до його минулого, не зростуть воїнська мужність і громадянська честь. Молоді треба показати, що у нашої країни є сили знову стати великою і міцною державою. І в цьому їй має допомогти молодь. Лише на такому ґрунті можна пробудити любов до України, гордість за її величезний, ще прихований сьогодні потенціал. Виконати завдання розвитку особистості в системі освіти можна лише через органічне поєднання навчання з участю студента у наукових дослідженнях і проведенні виховної роботи, при цьому варто не забувати слова Льва Толстого про нероздільність навчання і виховання: «не можна виховувати, не передаючи знання, всякі ж знання впливають виховуюче».

Процес навчання, його зміст і викладацький склад - це головні фактори виховання. Оскільки у вищій школі, як правило, відсутні спеціалізовані структури, які б займалися саме виховним процесом, то її працівники покладають надію на наявність у навчальному плані блоку гуманітарних і соціально-економічних дисциплін. Саме їх розглядають як головний засіб виховання у процесі навчання. Проте є й інший погляд, протилежний наведеному: слід виходити з положення, що весь навчальний процес, усі дисципліни навчального плану мають виховний характер. І важко сказати, де виховний потенціал сильніший - в гуманітарному чи природничонауковому циклі дисциплін. Перевагою української вищої школи перед західноєвропейською завжди була глибока фундаментальна гуманітарна підготовка, в якій закладено також великий виховний заряд. З огляду на болонські рекомендації наша вища школа не тільки не може залишити виховні позиції, а й повинна зміцнювати їх.

Розв'язання названих вище проблем є справою вищих навчальних закладів, проте це завдання вимагає фінансування, що, зрозуміло, залежить від уряду. Сьогодні у викладачів ВНЗ, в тому числі у професорів і доцентів, дуже низька зарплата. Це, як відомо, спричиняє відтік з ВНЗ молодих викладачів, які не хочуть бути в декілька разів «дешевшими» від поп-музиканта чи працівника банку. Нині середній вік докторів наук в Україні складає 65 років, а кандидатів наук перевищує 50 років. У київських ВНЗ середній вік викладачів досяг 51 року, а молодих викладачів віком до 30 років у столичних вищих навчальних закладах - всього 7-8 %.

Отже, цілком очевидно, що головною передумовою нашого руху є поліпшення оплати праці, умов праці і побуту професорсько-викладацького складу. Якщо держава не піклуватиметься про викладачів, талановитих студентів й аспірантів, то всі зусилля, спрямовані на вирішення завдань розвитку вищої школи, всі кошти, що виділяються на її потреби - все зникатиме безслідно.

Література

1. Байденко В.И. Гуманистическая направленность подлинных болонских реформ. - *Высшее образование в России*. - 2009, № 10.
2. Байденко В. И. - Там же.
3. Байденко В. И. - Там же
4. Всесвітня конференція з вищої освіти: Нова динаміка вищої освіти і наукових досліджень для зміни й розвитку суспільства. ЮНЕСКО, Париж, 5-8 липня 2009 року. Комюніке. - *Высшее образование в России*. - 2009, № 11.
5. Образование в условиях формирования нового типа культуры. Материалы круглого стола, 17 февраля 2003 г. - СПб., 2003.
6. Фромм Э. Психоанализ и этика. - М., Республика, 1993.